

A PARASZTI POLGÁROSODÁS ÉS A NÉPI KULTÚRA TÁJI MEGOSZLÁSA MAGYARORSZÁGON (1880—1920)

Kósa László (1990)

Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen

Alighanem kevés komolyabb, nehezebb és aktuálisabb egyszemélyes vállalkozás született az elmúlt években a néprajztudomány területén, mint Kósa László munkája. A közel 600 oldalas mű ugyanis nem szól kevesebbről, mint amit címében is megfogalmaz: a magyar paraszti kultúra és társadalom polgárosodásáról négy évtizedet felölelően.

A választott kérdéskör, a polgárosodás, a magyar társadalomfejlődés egyik kulcskérdése, a választott időszak a polgárosodás folyamatának egyik legfontosabb, s egyúttal a parasztság történetének egyik legmeghatározóbb fejezete: ekkor jelenik meg először a magyar parasztság önálló kulturális arculattal rendelkező társadalmi csoportként, amely már tényező a politikai mezőben is, s — nagyrészt a néprajztudomány intézményesülésének következtében — ekkor alakul ki s rögzül hosszú időre a néprajztudományban és a közvéleményben a magyar parasztság „klasszikus” képe, egy-egy tájegység jellegzetes vonásaival együtt.

A választott feladat hatalmas és szerteágazó anyag alapos ismeretét, feldolgozását kívánja meg, amihez pontosan rögzített szempontok és gondosan definiált fogalmak szükségesek. A könyv első része ezt a feladatot végzi el.

A könyv bevezető részében a szerző a téma-választást s a tárgyalás legfontosabb szempontjait járja körül. A választott téma interdiszciplináris, több tudományágat átfogó megközelítést — szinte „teljességet” — igényel. A néprajztudomány a paraszti polgárosodás vizsgálatához nem nyújt megfelelő

szempontokat — lévén a kérdéskör e diszciplína számára periferikus jelentőségű — jóllehet gazdag ismeretanyagot halmozott fel a tárgyalt időszakban a parasztság életére, kultúrájára vonatkozóan. A polgárosodás jelensége ugyanakkor a szociológia, a történettudomány számára központi kérdés, így természetesnek tűnik ezen tudományok, elsősorban a szociológia, szempontjainak beemelése a vizsgálatba. S mivel a polgárosodás a társadalmi élet s a kultúra legkülönbözőbb oldalait átható és átalakító folyamat, vizsgálatához a társadalomtudományok által felhalmozott ismeretanyag jó része hasznosítható. A munka ezt kísérli meg: az elsősorban szociológiai szempontokat alkalmazó kérdésfeltevés s elemzés gazdag néprajzi és történeti anyag feldolgozásán alapul.

Egyvalamit mégis megtart a munka a hagyományos néprajzi megközelítés szempontjai közül: a regionális szemléletet — a könyv második része a paraszti polgárosodás alakulását történeti-földrajzi nagytájak áttekintésén, elemzésén keresztül mutatja be.

A munka első része az alkalmazott szemlélet körülhatárolása mellett áttekinti e táji megközelítés tudománytörténeti előzményeit, s számot vet a kérdéskör s a megközelítés legfontosabb fogalmi, módszertani problémáival, tisztázatlanságaival.

A magyar néprajztudomány a 19. században fedezi fel a magyar nép horizontális tagolódását, az eltérő táji adottságok feltérképezése ettől kezdve programszerűen zajlik, alapvető terminológiai, szemléleti kérdések azonban a

tudományon belül szinte mindvégig tisztázatlanok maradnak. ebből ered az a zűrzavar, ami e kérdéskör vizsgálatánál a legfontosabb fogalmak tekintetében (táji csoport, néprajzi-etnikai csoport, etnokulturális csoport; földrajzi táj, régió; polgárosodás) a tudományon belül található. (A mindmáig általánosan, de reflektálatlanul, többféle értelemben használt fogalmak tisztázása iránti igény tulajdonképpen a határok kérdését veti fel a legkülönbözőbb területeken: hol húzhatók meg egy régió határai a térben, hol válik el a polgárosodás a hagyományos életrendtől, ill. hol húzhatók meg az időben egy társadalomtörténeti fejezet korszakhatárai. Egyértelmű határok kijelölése természetesen nem lehetséges sem térben, sem időben, sem a társadalmi struktúra kérdésében, hisz önmagukban is soktényezős, bonyolult jelenségről van szó, s az átmeneti jelenségek sora jellemzi a magyar társadalomfejlődést is.)

Az egyik legfontosabb fogalom, a táj, illetve a régió, a szerző megközelítésében is ilyen többtényezős — kulturális, társadalmi, gazdasági és ökológiai tulajdonságokkal jellemezhető — területegység, amely ezen jellemzői révén válik el környezetétől. A néprajz egy tájegység jellegzetességeit elsősorban annak kulturális vonatkozásában vizsgálja, mélyebb, alapvetőbb társadalmi változások föltárásához azonban szemlélete, eszközei nem bizonyulnak elegendőnek.

A polgárosodás, polgárosulás meghatározásához a szociológia szempontjai — elsősorban Erdei Ferenc munkái — adnak támpontot: a polgárosodás, mint a hagyományszerűség, a tradicionalitás ellentettje, annak elerőtlenedésével érvényesül, „egy folyamat, amelynek során a parasztság megszabadul feudális jogi és életmódbeli kötöttségeitől és jellemzőitől, s a tőkés társadalmak önálló, munkaerejével és termelő eszközeivel rendelkező, vállalkozóképes és vállalkozó szellemű tagja lesz.”

A polgárosodás szintén viszonylagos fogalom, időben jól nyomon követhetően különíthetők el különböző szakaszai.

A folyamat alakváltozatai, különbségei azonban tájankénti áttekintésben is megragadhatóak, sőt talán még szembetűnőbbek. A polgárosulás regionális különbségeit és azonosságait kiváltó tényezőket számbavéve a szerző végigveszi az eltéréseket magyarázó lehetséges természeti, társadalmi okokat. Az utóbbiak közt a társadalmi közvetítő rétegek (a városi lakosság, a nemesség, a szabad parasztok) szerepét, a későfeudális kori födesúr-jobbágy viszonyokat, a közigazgatási hovatartozást, a vallást és a lélektani tényezőket hangsúlyozza. Kiemelt szempontjait a szerző az egyes tájak, régiók elemzésében következetesen vezeti végig, s ezek — természetesen tájegységenként változó hangsúlyokkal — valóban nagy meggyőző erővel járulnak hozzá a táji jellegzetességek megértéséhez.

A polgárosultság különbségeinek szemléltetéséhez a szerző a népi kultúra divatáramlatokra érzékenyebb, expresszív területeit tekinti át: a viselet, a díszítőművészet, a lakáskultúra, az építkezés, táplálkozás, gazdaság, zene, tánc, népköltészet, szokás, viselkedés, magatartás alakulását.

A könyv a földrajzi egységek tárgyalásánál a magyar néprajz hagyományos nagytáji felosztását követi: külön tárgyalja az Alföldet peremvidékeivel, a Dunántúlt, a Felföldet, valamint Erdélyt és Moldvát. A szerző kiemeli azonban, hogy e nagyobb táji egységek sem homogének minden esetben, az említett szempontok alapján e tájegységeken belül több, egymástól jellegzetesen elkülönülő terület határolható le, helyenként innovációs, perem-ill. reliktumterületekként — elsősorban az egyenlőtlen fejlődéssel jellemezhető nagytájakon belül.

A könyv utolsó része — összegzésképp — áttekinti a magyar népi kultúra és a szomszéd

népek népi kultúrája közti valószínűsíthető kapcsolatokat, és a tájegységek népi kultúrájának a polgárosultság különböző fokára (is) visszavezethető különbségeit. Ennek eredményeképp kitűnik, hogy bár a földrajzi távolság az ország egyes pontjai között nem nagy, a kulturális, társadalmi különbségek jóval nagyobbak. Egy fejlődési vonalat, a polgárosodás folyamatát, annak szakaszait alapul véve, szinte időben is mérhetőek lennének. E területek különböző fejlettségi foka igazán szembetűnően a változások, újítások terjedésének irányait figyelembe véve mutatkozik meg: mind a viseletek, mind a gazdálkodás, mind az áru- és csereviszonyok tekintetében ez nyugatról kelet felé mutat.

Sajátos, ambivalens érzéssel teszi le az olvasó ezt a rendkívüli alapossággal, hatalmas tárgyismerettel megírt, terjedelmes könyvet.

Az egy évszázaddal visszanyúló elemzésekben, a regionális sajátosságokban, fejlődésben mutatkozó különbségekben és tendenciákban lépten-nyomon ráismer a mára, a jelen táji, regionális különbségeire. Mintha e különbségek nem változtak volna alapvetően az elmúlt időszak alatt. S mintha az alapkérdésben is volna némi hasonlóság a két korszak közt. A szerző írja bevezetőjében a tárgyalt időszakot jellemzendő: „A tét nem kisebb volt, mint egy nemzetté lett népek sikerrel áthaladni a társadalmi rendszerváltás megrázkódtatásain, levetkőztetni a feudális viszonyokat jellemező hagyományokat és új, korszerű, modern társadalmat kiépíteni az országban.”

Száz év és egy rendszerváltás elmúltával szinte szóról szóra elmondhatnánk mindezt — a jelenre vonatkoztatva.

Imre Anna

Ne feledje!

A TÉT előfizetési számla száma megváltozott.

Az új szám:

Postabank 249-98903/025-03578

